

Petőfi kortese, Vajda János barátja

MIKLÓSSY JÁNOS

Kelemen Mórt jogi íróként tartja számon köztudatunk. Nem alaptalanul, működése ezen a téren vált országosan ismertté. Az irodalomtörténet figyelmét azonban mégsem jogászként vonta magára. Nem is irodalmi kísérleteivel, amelyek fölött korai és önkéntes visszavonulásával önmaga mondta ki a legszigorúbb ítéletet. Számunkra elsősorban irodalmi kapcsolatai teszik alakját érdekessé, s nem kevésbé az a szerep, amelyet a múlt század hatvanas éveinek első felében irodalmi és sajtóéletünkben betöltött. Életpályája más vonatkozásban is figyelemre méltó: az abszolutizmus kori honorácior-sors egyik útjának jellegzetes képviselője.

Édesapjáról, *Kelemen* Gergelyről, a kunszentmiklósi református algimnázium igazgatójáról (akkori elnevezés szerint: professzoráról) azt jegyezte fel a krónika, hogy az ő igazgatósága idejére (1834—50) esik „a gymnasium tanrendszerének nemzeti irányban alakulása s a tudományoknak magyar nyelven előadása. Maga is lelkes irodalombarát s annak a katedrán kívül is szerény munkása.”¹ „Professzorsága óta, azaz 1834—35-től kezdve az anyakönyvi bejegyzések magyarul vannak.”² „Mindjárt az idejövételét követő farsangon [1835] rendezett táncmulatság jövedelméből szerzi be *Kisfaludy* Sándor és Károly, *Kazinczy* Ferenc, gr. *Széchenyi* István munkáit, *Bacsányi* verseit, az „Eredeti és külföldi Játékszín” köteteit, s a jól sikerült próba után ez az eljárás többször ismétlődik.”³ *Petőfi* kunszentmiklósi bizalmasai közé tartozik. 1848. jún. 11-én Kunszentmiklóson *Bankós* Károly vacsorát ad a képviselőjelölt költő és felesége tiszteletére, megbeszélendő a közelgő választás problémáit, a meghívottak sorában találjuk *Kelemen* Gergelyt is.⁴ Az önkényuralom idején, 1850-ben, visszavonul a professzorságtól.

A fiú, *Kelemen* Mór (1830—1905) apja nyomdokain indul. Ifjonti fejje *Petőfi* lelkes csodálója. Egyik, az ötvenes években megírt útirajzában olvashatjuk:

„[...] sok okos és értelmes ember lakik itten [ti. Kunszentmiklóson], kikről leginkább tudna szólni — ha élne — *Petőfi*, ki itt — hol édesatyja árendás és öccse székálló sokáig volt — többször megfordult, s kivált *utolsó* látogatása alkalmával nem kevés emberismeretben vett részt! Itt írta ő többek közt, 1845. július 22-ike éjjelén, hosszú barátságos lakoma után, melyet tisztelői számára rendeztek — azt a bensőséggel gazdag, szép költeményét is, mely e címet viseli: „Búcsú Kun-sz-Miklóstól.” Én igen jól emlékszem, *Petőfi*nek itt töltött azon napjaira is, midőn a katonaságtól hazajövén még csak *készült* költőnek, ha szabad így szóla-

nom. — Sokszor láttam, amint hosszú, sárga kabátban és magastetejű fehér kalapban ki-kísétált atyja bérelt kertébe, s ott az istálló küszöbén keresztbe leguggolva olvasgatta Béranger-t.”⁵

Petőfi kortese az 1848. júniusi szabadszállási képviselőválasztáson. *Elégia* című, Kapucinusfi álnéven megírt cikkében⁶ vitriolba mártott tollal támadja meg Nagy Károlyt, Petőfi vesztegetéssel képviselővé választott ellenfelét, továbbá a vesztegetések értelmi szerzőjét és gyakorlati kivitelezőjét, Nagy Samu szabadszállási református lelkészét. *Mikszáth* Kálmán írja egy emberöltő múltán Kelemenről: „Petőfi választási kudarcáról (mint kunszentmiklósi fiú, egyik kortese ő volt Petőfinek s ő írta meg bukását a „Március’-ban egy szomorú vidéki levélben) még most is keserűen beszél, mintha csak tegnap lett volna — s szidja az átpártolt voksokat névszerint —, pedig már egyik-egyik ha él közülük.”⁷

A szabadságharcban önkéntes nemzetőrként harcol Jellačić országunkra tört seregei ellen. Nemzetőr-örmmester, amikor a jászkun nemzetőrséggel a délvidéki táborba vonul. Több ütközetben részt vesz, egy alkalommal a lábát is átlövik. Felgyógyulása után hadnagyként *Görgey* vezérkari irodájába kerül, itt éri a világozi fegyverletétel. 1850-ben haditörvényszék elé állítják, és lázítás címen hat hónapra ítélik. A Kossuth-nóta (Kossuth Lajos azt izente . . .) szövegének szerzőségével vádolják. Hogy valóban Kelemen volt-e a Kossuth-nóta szövegírója, a rendelkezésünkre álló adatokból nem tudtuk megállapítani. Valószínűnek látszik azonban, hogy a szabadságharc alatt és után sokféle variációban terjedő dal egyik változatát ő írhatta. Halálakor a lapok mint a Kossuth-nóta szerzőjét búcsúztatják. „A Kossuth-nóta írója, Kelemen Móric kúriai tanácselnök — olvashatjuk a *Magyar Szóban* — halálos ágyon vívódik [. . .] Kevesen tudják róla, hogy ő volt az, aki 1849-ben a ma is oly híres Kossuth-nóta szövegét megírta.”⁸ A még élő kortársak közül senki sem jelentett be ellenvéleményt.

A börtönből szabadulva egyrészt jogi tanulmányait igyekeznek befejezni, másrészt ő is, mint annyian az önkényuralom első éveiben, az irodalom terén próbál szerencsét. Elbeszéléseket, költeményeket, cikkeket ír a *Hölgyfutárba*, a *Divatcsarnokba*, a *Budapesti Viszhangba* és más lapokba. A *Divatcsarnok* segéd-szerkesztője 1853—1855-ig. Az írók közül főként *Vadnai* Károllyal és *Tóth* Kálmánnal barátkozik. Ezekben az években ismerkedik meg és melegedik össze az ellentmondásos jellemű és pályájú *Török* Jánossal, *Széchenyi* bizalmasával, a *Pesti Napló*, *Magyar Sajtó*, majd a *Pesti Hírnök* főszerkesztőjével.

Szépirodalmi alkotásai nem árulkodnak különösebb tehetségről. Elbeszélései hangjában és szemléletében a szélsőséges francia romantika és a *Vas* Gereben-szabású népiesség hatása váltogatják egymást. Nem sokkal szerencsésebb publicisztikai munkáiban sem. Talán alaposságáért, tájékozottságáért érdemel figyelmet, nehézkes jogász-nyelvezete miatt azonban ezek az írásai sem keltettek komolyabb érdeklődést. Mindezzel valószínűleg maga is tisztában volt, s ezért választotta rövidesen az irodalom helyett a hivatali pályát működése teréül. 1856-ban fogalmazó-gyakornok lett a budai helytartóságnál, 1860-ban a helytartótanácsához rendelték, 1861-ben pedig a Bécsben székelő magyar udvari kancelláriához nevezték ki, ahol utóbb a közoktatási és sajtóügyeket intézte. (Édesapjának írja egyik levelében: „a kancelláriának nem valamely osztályában, hanem praesidiumában működöm, s az összes sajtóügyek kezelésével úgyszólván föltétlenül megbízatom . . .”).⁹

Kelemenben — állapítja meg Mikszáth Kálmán — „a német hivatalnokból és a magyar táblabíróból van valami; mindkettőből az, ami jó bennük. Komoly, hallgatag férfi ... Pontos, szorgalmas tisztviselő, kinek a hivatalszobája a világa s aktái a societasa.”¹⁰ Emelkedését is elsősorban példás hivatalnok voltának köszönheti. „El is feledém levelemben kérdezni épen ezért — olvashatjuk Szokolay Istvánnak, az ismert jogi írónak Kelemenhez intézett soraiban —, mire mindjárt kancellári változáskor¹¹ gondoltam, t. i., hogy az Ön állapotjára volt-e valami befolyással? Csakhogy olyan egyént, ki mit sem követel, túr, húzza az igát, s kinek jelességét nagyon lehet használni — mindenki kedvelhet — ha mint sokszor gondolám, mondám is — nem méltányol.”¹²

Mindezzel Kelemen is tisztában van: „Alkalmaztatásom iránt — nyugtatja meg édesapját — bármely kormányrendszer alatt nincs kétségem. Ha a magyar világ marad majd lassanként lábra fog ugyan — sajnos — megint kapni, az az egész világon páratlan — sokszor, hogy ne mondjam a szemérmertelenséggel határos protectionális rendszer; de a grófok, bárók, és negyedmagnásosokká mellett azért mindig mindig nélkülözhetetlen fog maradni a szegénylegény is — avégre, hogy legyen ki az igát húzza.”¹³

Édesapjához, Kelemen Gergelyhez írt levelei adják a legjobb kulcsot Kelemen Mór jelleméhez, politikai felfogásához, társadalom-szemléletéhez. A forradalom bukása után, majd kudarcot vallott irodalmi kísérletei romján, előtte is a *Vajda* János fogalmazta módon merülhetett föl a kérdés: „Az egyes ember, akinek önálló vagyont a sors nem adott, kénytelen dolgozni, szolgálatba állni, vagy koldulni, rabolni menni, vagy öngyilkossá lenni, tertium non datur. Melyik a helyesebb, józanabb, erkölcsibb út e három közül?”¹⁴ Kelemen a munkát, a hivatalt választotta. 1848—49 tragédiája, az ötvenes évek nem teljesült reményei, és az emigráció sikertelen próbálkozásai őt is, mint honorácior társai közül sokakat, arra a meggyőződésre juttatták, hogy a magyarság előtt egyetlen lehetőség áll, az Ausztriával való megegyezés. A hatvanas évek derekán gazdasági érvek is támogatják már az előbb elsoroltakat: „[...] bizony a kiegyezkedéshez nem sok remény van — számol be édesapjának —, pedig ha rendbe nem jövünk, koldusbotra jut a szegény ország, elveszünk.”¹⁵

Elképzeléseibe természetesen jócskán keveredik illúzió is, környezete hatása alól sem tudja teljesen kivonni magát: „A magyar — olvashatjuk az előbb idézett levélben —, mióta a mostani felséges uralkodó Ház alatt van, sohasem volt még oly nagy úr a birodalomban, Bécsben, az udvarnál, mint most; soha iránta őszintébb jó-akarattal az uralkodó nem viseltetett — mint most; — s ha e ritkán előforduló kedvező pillanat hasznát nem becsüli, meg nem ragadja, — ám lássa aztán, ha nagy kárát vallandja [...]”.

A kiegyezés után bekövetkezett állapotokról Vajda Jánosra emlékeztető keserűséggel szól:

„Földváry tiszteletbeli fogalmazó igaz ugyan, hogy kamarás és gazdag erdélyi úrfi, de alispán még eddig nem volt, hanem lehet belőle nemsokára, miután most ha valaki uracs és protectiója van minden lehet, ha képessége nincsen is. Péld. legközelebb Erdélyben valami Tamás nevű gubernális fogalmazócskát főispánnak, illetőleg fogarasi főkapitánynak neveztek ki. Zlatonovics horvát báni táblai titkár — mert a horvát tartományi gyűlésen a kormány programját a hivatalnok-követek közül, egyedül ő pártolta — most egyszerre Hofráthtá nevezték ki; a kereskedelmi minisztériumhoz mindenféle rőföskereskedő legényeket, sensált, kikopott ispánt stb. titkárokká mikké tettek; egy fiatalembert, kinek öccse Eötvösnél nevelő volt, — nekem pedig őmaga [a] 61-dik országgyűlés alatt írnom volt, földhitelintézeti pénztárnok-segédi szerény állásából ugyancsak a kereskedelmi minisztériumhoz osztálytanácsosnak neveztek ki stb., stb. Brrr ... az ember szintén hideglelést kap, ha úgy látja és ismeri az embereket és tapasztalja, hogy igen ritkán más tekintet, mint a protectio egyedül az, mi sok embert most kenyérhez juttat [...]”¹⁶

„Magyarországnak — állapítja meg — a szerencsés alkotmányos helyzete és idej böter-

mése mellett is, különösen 3 nagy hiánya van, mi innen a távolból csak inkább észrevehető mint kebelében — s e három a tanulmány, a rend, és fegyelem hiánya [...].”¹⁷

„Innen úgy látszik — bár csak rosszul látszanék — összegezi tapasztalatait egy másik levélben —, hogy az országban sok még az elégedetlenség, a kormányellenzéki pártok hívei szaporodnak; a megyék nem akarnak kibékülni azzal, hogy autonómiájukat elnyelte a parlamentarismus és miniszteri felelősség [...]. Hát még az országon kívül milyen nagy az elégedetlenség; a magyar ügy ellen minő dühösek a csehok, horvátok, s a németek is izgattnak. A horvátokkal nehezen lehet boldogulni, a Reichsrattal is meg fog gyűlni a baj. Hát ha még a nagy európai háború is hamarabb talál kitorzni, mint látszik. Tehát csak lementével dicsérhetjük a napot.”¹⁸

*

Cikkei, elsősorban jogi problémákkal foglalkozó írásai, továbbra is föl-fölbukkannak a lapok hasábjain. 1861—62-ben a *Török János* szerkesztette *Pesti Hírnök* számára ír „bécsi leveleket”.

Tartalmas, évtizedekig tartó barátság fűzte Kelemen Mór *Vajda János*hoz. Barátságuk — levelezésük tanúbizonysága szerint — a hatvanas években élte virágkorát, de — ismét csak leveleikre hivatkozva — évtizedek múlva sem vesztett semmit meghittségéből. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy Vajdának nemcsak az említett korszakban, de egész élete folyamán kevés olyan szívéhez közelálló, szinte rajongásig szeretett barátja volt, mint Kelemen Mór.

Ismeretségük az ötvenes évek elején kezdődhetett. A *Hölgyfutárnak*, *Divatcsarnoknak*, *Budapesti Viszhangnak*, ahol Kelemen szárnypróbálgatásai megjelentek, Vajda János is dolgozott, illetve munkatársa volt. Összekapcsolhatta őket múltjuk hasonlósága, sok tekintetben azonos gondolkozásuk, és talán Török János személye is, aki mindkettőjüket pártfogolta életük egy-egy szakaszán. Vajda lapja, a *Nővilág* is hoz koronként Kelemtől írásokat. Amikor pedig költőnk 1863. január 1-én átveszi a *Magyar Sajtó* szerkesztését, a Bécsben tartózkodó Kelemen Mór kéri fel helyi tudósítójának.¹⁹

Kelemen választát nem ismerjük. Hogy elfogadta-e a megbízást, adatszerűen nem tudjuk bizonyítani. Valószínűnek látszik azonban, hogy ő a *Magyar Sajtó* § kézjegyű bécsi levelezője. A § jelű munkatárs leveleiben sokat és avatottan foglalkozik jogi kérdésekkel, éppenúgy, mint ilyen tárgyú cikkeiben.²⁰ Kelemen ebben az időszakban K-n jegy alatt a Magyar Sajtó mellett, a Kovács Lajos szerkesztette *Független* számára is ír Bécsből kelt tudósításokat, jogi vonatkozású értekezéseket,²¹ s ezekben az írásokban sok a stílári és koncepcióbeli hasonlóság, a Vajda lapjában megjelent § jelű cikkeivel.

Barátságuk Vajda Bécsben töltött éve során, 1864—65-ben mélyül el. Költőnk Kelemen Mór segítségével kerül Bécsbe, a magyar udvari kancelláriához, amikor röpiratai és Magyar Sajtó-beli írásai kedvezőtlen hazai fogadtatása következményeként, úgy érzi, hogy itthon már nincs számára hely.²² A Bécsben töltött esztendő a számkivetettség, a keserű kudarc okozta csalódás éve a költő számára, mindezt elviselhetővé, sőt idővel talán még széppé is, az önzetlen barát, Kelemen Mór áldozatkészsége varázsolja.

Vajda évek múltán is a meghatott hála hangján szól Kelemen jószágáról: „[...] én valósággal nagyon szeretnék neked valamivel szolgálni, ki engem barátságosan fogadtál, midőn igazán egész világtól el voltam hagyatva.”²³ „Köszönöm szíves gondoskodásodat — írja más alkalommal —, ami annál bámulatosabb és lekötelezőbb szeretetreméltóság tőled, mert — hajh! — én neked még semmi szívességet sem tettem, sőt ... no de — más-ként leszen ezután! Sok kellemetlen és néhány kellemes eset (mint a tied) megtanítá, hogy nagyra kell becsülni a jó embereket.”²⁴ „[...] két évi Pesten létem alatt — állapítja meg

máshol — mondhatom neked, hogy nem ismerek embert, kivel oly édesdeden, jó ízűn tudnék elbeszélgetni, mint veled. Elamnyira, hogy sokszor arról ábrándozom, milyen jó volna Bécsben meghúzni magamat, s esténként veled a „Hamrichban” elmélkedni sör mellett a világi dolgok folyása fölött!”²⁵

Még két évtized múltán is nosztalgiával gondol vissza az együtt töltött időre: „Ha, mint remélni szeretem jobb vagy sok már régebbi barátaimnál, kiknek dolgát isten magasra vivén, ma már nem vesznek észre engem a mélységben — ha nem változtál irányomban: hát arra kérnelek, ejtenéd módját, hogy közelebb valahol találkozhatnánk. Igazán szeretnélek látni, nagy lelki élvezet volna nekem a régi időkre visszaemlékezni, melyekben akárminő volt is sorsunk, de fiatalok voltunk, illetőleg csak voltam én, mert te, úgy hiszem most éled igazán világodat.”²⁶

A zord, magános költő, akinek összeférhetetlenségéről, embergyűlöletéről legendák keringenek, Kelemennek írt leveleiben egészen másnak, barátira, társaságra, szeretetre vágyó embernek mutatja meg magát: „Te le szoktál Pestre jönni őszt táján. Szívesen szolgállok szállással, ezúttal jó nagy szobám van elférünk benne kényelmesen. Ha semmi dolgod nem volna is, csupa szórakozásból is lejöhetnél meglátogatni a régi ismerősöket. Ha jössz írd meg előre, hogy várjalak az indóháznál s hozzámmal vezesselek.”²⁷ „Jöjj le pár hétre — kérleli ismét néhány nap múlva —, szállással szolgállok, az estéket pompásan együtt töltjük.”²⁸

A Kelemen Mórhoz írt levelek hű képet nyújtanak költőnk politikai gondolkodásának megváltozásáról is. Vajda részben az 1861-es országgyűlés eredménytelensége következményeként, azt a tanulságot vonta le, s mint publicista ajánlotta nemzetének is, hogy átmenetileg nyugodjunk bele az *Októberi Diploma* nyújtotta közjogi engedményekbe, közjogi-politikai követelések helyett, társadalmi-gazdasági életünk nagy kérdéseinek megoldására koncentráljuk a magyarság erejét. Ha ugyanis az említett téren utolérjük, sőt túlszárnyaljuk Ausztriát, a politikai hatalom szinte magától az ölünkbe hull, s előbb-utóbb mi képezzük a Habsburg-birodalom „súlypontját”.

Illúziós elképzeléseit — mint erre röpirataiban és cikkei egy részében is burkoltan céloz — csak átmenetileg, *taktikából* ajánlja. Ha a birodalmi és nemzetközi erőviszonyok számunkra kedvezően alakulnak, ismét előállhatunk jogos közjogi-politikai követeléseinkkel. A kedvező alkalom nemsokára meg is érkezik: az 1866-os osztrák vereséggel végződött porosz—osztrák háború utáni nemzetközi és birodalmi helyzetben. Ebben a szituációban — Vajda szerint — a Deák-párt többet kivívhatott volna a kiegyezésben megvalósítottnál.

„Ha ahhoz, ami most történik — írja egyik névtelen cikkében, mintegy saját, korábbi álláspontja magyarázataként is —, a Deák-párt nyolc vagy tíz évvel ezelőtt nyújtott volna segédkezet, akkor midőn még lehetetlen volt kiszámítani, hogy az európai viszonyok s az európai nagy kérdések szunnyadó állapota meddig tart, s azon mély lethargiánál fogva, melybe a 49-ki szabadságharc leverése után a népek süllyedtek, meddig garázdálkodhatik háborítlanul a reactió; ha Deák és pártja akkor vállalkoztak volna, hogy elfogadtassák fent és lent az abszolutizmusnak ezen mindenestre mérsékelt formáját, melyet most megalapítani segítenek, politikailag teljesen igazolva volnának.” „Teljesen reménytelen conjuncturák között minden enyhület jölesik.” Az 1859-es olasz—francia—osztrák háború azonban új korszak nyitányát jelentette. „A korhadtt viszonyok leomló romjai közzé fogja temetni mindazon érdekeket, melyek a megmozdult világrend haladási követelményeinek útjába állanak. És jaj azon nemzetnek, mely e nagy küzdelemben nem érti meg az idők szavát, amely nemzet a vihar szelétől megrettenve félénken simul roskatag érdekek oldalához.” Magyarország — elképzelése szerint — a perszonálunióval szorosabb kapcsolatba nem léphet

Ausztriával, ellenkező esetben „[...] vajjon az Ausztriába beolvadt Magyarország nem fog-e okvetlenül azon sorsra jutni, hogy Ausztriának jóban és rosszban elválhatatlan részéül és fegyvertársául tekintessék?”²⁹

Ez a Deák-párti politikával szembeni elégedetlenség csendül ki a Kelemen Mórhoz írt levelekből is: „Mióta az osztrák németeket úgy megalázták Sadovánál, azóta úgy érzem jobban eltűrhetném őket, s most igazán szeretnék Bécsben lakni vagy még messzebb, csaknem [!] itthon, no mert minket magyarokat ugyanez a megalázott osztrák főzött le, és ez még nagyobb szégyen.”³⁰

Legtöbb leveléből keserű kiábrándultság olvasható: „Bizony eltaláltad, hogy csömörök a politikától. Ez nálunk csak annak való, ki ebből üzletet tud csinálni, nem tekintve a nemzet valódi érdekét. Boldog vagy, hogy távol állsz mindezekről. Mi itt üres hordót töltögetünk — nem galvanizálja már a magyart semmiféle földi hatalom.”³¹

*

Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján zászlót bontott irodalmi ellenzék tagjai közül *Zilahy* Károlyhoz fűzte Kelemen Mórt közvetlenebb kapcsolatot. *Zilahy* az őt ért zaklatások elhárítása céljából, sokszor fordult a kancellárián szolgálatot teljesítő Kelemenhez segítségért: „Tisztelt írótlárs! — írja első reánk maradt levelében — Ön a „M. Sajtó” egyrészével polémiában áll(ott)³² ugyan, de ketten — amennyiben önnel érintkezni szerencsém volt — mindig oly jó békességben éltünk, hogy cseppet sem tartózkodom tapasztalt barátságához egy sürgős magán-ügyemben utasításért vagy közbenjárásért — magam sem tudom — fordulni.” (Katonának akarják besorozni, és ebben az ügyben kéri Kelemen tanácsát vagy segítségét.) A levél utóiratában pedig ez áll: „*Szilágyi D.* kiskorúsága miatt visszalépvén a *Sajtó* szerkesztői jelöltségétől, mint ép e percben értesülök, *Kecskeméti* engem akar felterjeszteni. Mit gondol Ön: tán nem lesz akadály? Én utóbban nagyon mérsékelt lettem és ennek a *Sajtó*ban közelebből nem egy jelét adtam, az I. számban megjelent *Szabad sajtó*³³ c. cikkemet pláne a *Sürgöny*] és az *U[ngarische] Nach[r]ichten*] is átvette volt. Egy besorozandó szerkesztő candidatus ajánlja magát az ön barátságába!”³⁴

A hír, amelyre *Zilahy* levele utóiratában céloz, a lapokban is napvilágot látott.³⁵ Ezek szerint a *Vajda János* szerkesztette *Magyar Sajtó* irányítását *Szilágyi Dezső*, a dualista korszak későbbi híres igazságügyminisztere, ebben az időben a lap külpolitikai szemleírója, vette volna át 1863. július 1-étől fogva. Az újságok később arról is hírt adtak, hogy *Szilágyi Dezső* „nem levén teljes korú” nem nyert megerősítést szerkesztői tisztében,³⁶ a *Magyar Sajtó* főszerkesztője azonban mégsem *Zilahy Károly*, hanem *Pákh Albert* lett az új félév kezdetétől.

Kelemen Mór válaszlevelei sajnos — csakúgy, mint a *Vajdához* írottak — nem maradtak fenn. *Zilahy* soron következő levelei azonban arról tanúskodnak, hogy pártfogója hűségesen eljárta ügyében: „Kedves honfi- és írótlársam! Múlt nyáron némi törvényes ügyemben alkalmatlankodván önnek, oly szíves fogadásban részesített, amely bátorít, hogy most egy sokkal fontosabb-ban kérjem ki becses tanácsát. Remélem nem veszi ön rossz néven, amiért futólagos ismerettségünk dacára annyi fáradságot okozok; barátságát igyekezni fogok meghálálni.”³⁷ (Ezúttal egy vagyoni jogi problémában kér tanácsot és támogatást.)

Petőfőről szóló műve³⁸ hányattatásairól is hűségesen beszámol Kelemennek: „Tán, *Petőfi*’m iránt is fel kell, hogy menjek. A rendőrség tartóztatja és felküldte gr. *Pálffyhoz*”³⁹

ki „most olvassa”. Az akadály a forradalmi korszakra játszó részben van, nem azért mintha én valami kifogás alá eshetőt írtam volna, sőt a rendőrség is megvallja, hogy ezt szárazabban és tárgyilagosabban megírni nem lehetett; én P[etőfi] egész politikai és katonai pályáját egyenesen *hiba* gyanánt fogom föl — így is tractálom. Hanem a kérdés affőltött van, vajon megengedjék-e azon korszak említését általában? Holott a múlt évben is *több* könyv jelent meg, mely azon időt párt-szempontból és pedig a forradaloméból taglalta, .pl. b. Kemény Gáboré, Enyed feldúlásáról, Wesselényi levelei az Alf[öldi] Albumban stb., stb. Én nem hiszem, hogy a cancellaria az én száraz chronicámot gátolja; a helytartósági eln. titkár Balajthy — igen derék ember — szintén azt mondta: Bécsben nem fogják azt akadályozni, hanem Pálffy-nak, úgymond semmi mérték, sem előzmény nem dönt; ő csak személy szerint jár el.

Petőfiről szóló beces adatait nagy érdekléssel várom és sürgetőleg kérem [...] Rossz egészségem miatt kénytelen voltam a Főv[árosi] Lap[ok]-tól visszalépni [...]”⁴⁰

Kevéssel halála előtt írt levelében is *Petőfije* sorsán aggódik: „A korlátnoki változás⁴¹ is meglehetősen nagy ijedséget okozott. Úgy veszik mintha már benne volnánk a birod[almi] tanácsban. Pedig amennyire a közvéleményt ki lehet venni, aligha oly könnyen megy a dolog. Én csak „Petőfi”-met félttem. Pedig isten úgyse kiadhatná, mert nem is historia csak chronologia, száz is jött ki ilyen a provisorium óta. Mit gondol ön, remélhetek-e? 555 előfizetőt ugyan kaptam. Nem szeretném visszaadni nekik az előfizetési pénzt, mert akkor, mint facér journalistának fölkopnék az állam. De íme, loyális akarok lenni — egyszer életemben — s „nem vesznek be”, hanem könyvecskémet lefoglalják [...].

Én máj. 1-én a budai Rudasfürdő I. emeletébe költözöm; ha netán alkalmat venne ön nagybecsű soraival szerencsételni azontúl oda méltóztassék címezni [...].

Ha Petőfim kegyelmet nyerne, az irodalomban igen jó hatást tenne, mert ily liberális jelenségek által oszlanának a cancellariai változás folytán terjengő rémhírek.”⁴²

A levél kelte 1864. ápr. 24., május 16-án Zilahy már halott, Kelemen róla alkotott véleményét a korábban említett Szokolay István Kelemen Mórhoz intézett leveléből rekonstruálhatjuk. „Zilahyt — írja Szokolay — én is sajnálom ’s veszteségnek tartom szegény irodalmunkra.”⁴³ Szokolay nyilván Kelemen Mór Zilahy Károlyt elsirató soraira reflektál.

*

Idézhetnénk még Kelemen Mór levelezéséből számos érdekes, a kor irodalmi és sajtóviszonyaiba betekintést nyújtó levelet. *Szász Károly*, *Bulyovszky Gyula*, *Szilágyi Ferenc*, *Heckenast Gusztáv* és annyian fordultak hozzá „nagy bizodalommal” „bajos ügyekben”. Köszönő soraik azt tanúsítják, többnyire nem eredménytelenül.

Befejezésül egyetlen levélből idézünk még, sajtótörténeti adataiért. Írója, *Rajkay Friebeisz* István, az ötvenes években a *Nefejejts* című irodalmi divatlap és a népszerű „Müller Gyula nagy naptára” szerkesztője arról tudósítja Kelement: „[Kecskeméthy] Aurél felszólított, hogy menjek lapjához, ígér az első hónapokban 120 frtot [...]”. „K[ecskeméthy] átlátja, hogy irtózatosan nagy baj a redac-tiót összeállítani, még eddig határozottan csak Aldor Imrét fogta meg. Szóban vannak Berecz Károly (a sánta), Szini Károly, Vértesy Arnold, Szilágyi Dezső, sőt Szathmáry [Károly], az „Ország” redactora is (ez a legnagyobb titok), de mondom megállapodás még egyikkel sincs, kedv nem igen mutatkozik a fölmene-telre, de ha fölmennek is az említettek, Szathmáryt kivéve (aki a legkétesebb) van-e csak egyiknek is praxisa a lap mechanismusában? És meg lehet-e bízni csak egyikben is? Alig hiszem, aként gondolom, hogy nekem ott nagy hasznomat vennék, de hisz én ismétlem nem nyilatkozom addig, míg édes Mórom önnek bár csak néhány szavát nem olvasnám.”⁴⁴ Friebeiszt elsősorban az érdekli: „van-e

a vállalatoknak kilátása állandóságra, nem lehet-e attól tartani, hogy egy úgynevezett téli szép reggelen megbuknak a tényezők; megbukik tehát a lap is.”

A lap, amelyről Rajkay Friebeisz István levelében szó van, a *Bécsi Híradó*, 1865. január 1-én indult meg *Kecskeméthy Aurél* szerkesztésében, a kormány félhivatalosaként. Hogy a *Bécsi Híradó* szerkesztőségének összeállítása nehezen haladt, arról az egykorú lapok is beszámoltak. „Kecskeméti úr — olvassuk a *Fővárosi Lapokban* — a múlt decemberben [1864] meglátogatta szerkesztőségünket,” munkatársakat „próbált toborzani a félhivatalos „Bécsi híradó” szerkesztőségéhez szép ígéretekkel, de eredmény nélkül”.⁴⁵ A kérészetű újság (1865. szept. 30-án megszűnt) inkább irodalmi és kulturális rovataival keltett némi figyelmet, nem utolsósorban azért, mert a más lapokból kiszorult irodalmi ellenzék több tagját, köztük Vajda Jánost is, sikerült megnyernie munkatársul.⁴⁶

*

A kiegyezés után véget ér az a szerep, amelyet Kelemen Mór az évtized első felében irodalmi és sajtóéletünkben betöltött. 1867 után egy ideig az „Őfelsége személye körüli” minisztériumban, majd az igazságügyminisztériumban teljesít szolgálatot. A hivatali ranglétrán egyre emelkedik. A nyolcvanas években igazságügyminisztériumi tanácsossá, 1886-ban kúriai bíróvá nevezik ki. Évekig egyik szerkesztője a *Közigazgatási Döntvénytárnak*, munkáiban elsősorban a magyar büntetőrendszer problémáival foglalkozik.

Kelemen Mór pályája nemcsak irodalmi kapcsolatai miatt tanulságos — céloztunk már erre dolgozatunk elején. A reformkorban eszmélt, az 1848—49-es forradalom és a világosi katasztrófa élményével gazdagodottan férfivá lett honorácior sok tekintetben tipikus életútját járta meg ő az abszolutizmus korában. Emigráció, évekig tartó börtön vagy bitó, szervezkedés az önkény ellen, az egyik oldalon; nyílt árulás, a hatalomnak való sunyi behódolás, a másik oldalon; ezek voltak a honorácior-sorsnak is a leglátványosabb s egyszersmind legszélsőségesebb pólusai ebben az időben. Kelemen útja szürkébb, sok tekintetben tehát tipikusabb volt ennél.

Petőfi kortese, az 1848—49-es szabadságharc honvédhadnagya, a Kossuthnóta börtönre ítélt szerzője sokat átmentett magában a nagy idők demokratizmusából, polgárosodás iránti igényéből. 1848—49-ből öröklött ellenérzése a nemesi Magyarországgal szemben csak újabb ösztönzéseket nyert 1861, és még inkább 1867 után, amikor egyre világosabbá vált, hogy a forradalom idején még vállalt demokratikus, haladó elemek mindinkább kilúgozódtak a középbirtokos nemesiség jó részének politikai gondolkodásából (vö. ebből a szempontból édesapjának írt, részben idézett leveleit).

Demokratizmusára, polgárosodás iránti igényére valószínűleg nem voltak hatás nélküliek *Bach* polgárosodást és demokráciát hirdető, részben meg is valószínűsítő célkitűzései. Talán ezzel is magyarázható 1856-os hivatalvállalása a helytartóságnál. Nem áll egyedül ezen a téren. *Bach* demagógiája 1850-ben a *Pesti Napló* plebejus körét is megtéveszti, munkára serkenti.⁴⁷ A *Bach*-éra út-, vasút-, csatornaépítéseiről, telekkönyvezéseiről Vajda János 1862-ben megjelent röpiratai éppúgy elismeréssel szólnak, mint ahogy a következetes polgári gondolkozásáról ismert *Toldy* István könyve, az *Öt év története* (1872) sem hallgatja el a kor pozitív megnyilvánulásait.

Kelemen abszolútizmus kori pályafutása — honorácior társai többségéhez hasonlóan — nem volt konfliktusoktól, megalkuvásoktól mentes. Nagy érdeme azonban, hogy szerény lehetőségeit, hivatali összeköttetéseit nem késlekedett a „bajos ügyekben” hozzá fordulók, több esetben irodalmunk kiválóságai, rendelkezésére bocsátani. Petőfi kortese, a Kossuth-nóta börtönt viselt szerzője így próbálta szolgálni a nemzet ügyét, a változott viszonyok között.

Jegyzetek

1. *A kunszentmiklósi ev. ref. gymnasium értesítője 1888/89. iskolai évről.* Bp. 1889. 24. l.
2. I. m. az 1894/95. tanévről. Bp. 1895. 27. l.
3. I. m. 1888/89. iskolai évről. Bp. 1889. 24. l.
4. *Hatvany Lajos: Így élt Petőfi.* 2. jav. kiad. Bp. 1967. II. köt. 359. l.
5. *Kelemen Mór: Úti karcolatok.* I. = *Dévacsarnok.* 1855. szept. 5. 49. sz. 976. l.
6. *Kapucinusfi: Elégia.* = *Marczius Tizenötödike.* 1848. júl. 7., 393. l.
7. [*Mikszáth Kálmán*] M-th K-n: *A szegedi kir. biztosság.* = *Vasárnapi Újság.* 1883. okt. 14., 41. sz.
8. *A Kossuth-nóta írója.* = *Magyar Szó.* 1905. ápr. 6.; 1. még: *Kelemen Méric meghalt.* = *Szegedi Napló.* 1905. ápr. 8., 6. l., *Budapester Tagblatt.* 1905. ápr. 7., *Magyarország.* 1905. ápr. 8. Napihírek. 10. l., *Magyar Nemzet* 1905. ápr. 8. Újdonságok stb.
9. *Kelemen Mór levele édesapjához.* 1866. jan. 26. OSZK Kézirattár.
10. I. m. *Vasárnapi Újság.* 1883. okt. 14., 41. sz.
11. 1864 áprilisában *Forgách Antal* grófot *Zichy Hermann* gróf váltja fel a kancelláriai székben.
12. *Szokolay István* levele *Kelemen Mór*hoz. 1864. máj. 21. OSZK Kézirattár.
13. *Kelemen Mór* levele édesapjához. 1866. jan. 26. OSZK Kézirattár.
14. [*Vajda János*] *Quintus: Hítágozatok.* Bp. 1878. 42. l.
15. *Kelemen Mór* levele édesapjához. 1866. jan. 26. OSZK Kézirattár.
16. *Kelemen Mór* levele édesapjához. 1866. jan. 26. OSZK Kézirattár.
17. *Kelemen Mór* levele édesapjához. 1867. szept. 19. OSZK Kézirattár.
18. *Kelemen Mór* levele édesapjához. 1867. máj. 12. OSZK Kézirattár.
19. *Vajda János* levele *Kelemen Mór*hoz. 1862. dec. 12. OSZK Kézirattár.
20. *A codificalo bizottmányj.* = *Magyar Sajtó.* 1863. jan. 9.; *A katonai szolgálat megváltása.* = *Magyar Sajtó.* 1863. febr. 15.
21. Vö. [*Szilágyi Dezső*] i. ó.: — *Kn — úrnak a „Függ.” dücheuschewges bécsi levelezőjének legújabb viselt dolgai.* = *Magyar Sajtó.* 1863. ápr. 12.
22. *L. Boros* Dezső: *Vajda János* levelezése. = *Studia Litteraria.* V. Debrecen, 1937. 55. l.; *Miklóssy János: Vajda János ismeretlen évei.* = *Irod. tört. Közl.* 1969. 1. sz.
23. *Vajda János* levele *Kelemen Mór*hoz. „Igazán, hogy furcsa eset...” [1867]. aug. 26. A [szögletes zárójelbe] tett *Vajda*-levél keltezésék *Boros* i. m. alapján.
24. *Vajda János* levele *Kelemen Mór*hoz. 1866. jún. 6. OSZK Kézirattár.
25. *Vajda János* levele *Kelemen Mór*hoz. „Talán elfeledtem...” [1867]. máj. 3. OSZK Kézirattár.
26. *Vajda János* levele *Kelemen Mór*hoz. „Ha, mint remélni...” [1886]. jan. 6. OSZK Kézirattár.
27. *Vajda János* levele *Kelemen Mór*hoz. „A Regélő kívánt számaint...” [1867]. aug. 22—23. OSZK Kézirattár.
28. *Vajda János* levele *Kelemen Mór*hoz. „Igazán, hogy furcsa eset...” [1867]. aug. 26. OSZK Kézirattár.
29. Pest, május 11. *Magyar Újság.* 1867. máj. 12.
30. *Vajda János* levele *Kelemen Mór*hoz. „Hiszed vagy nem...” [1867 július] OSZK Kézirattár.
31. *Vajda János* levele *Kelemen Mór*hoz. „Csak tegnap este...” [1867. aug. 9.]
32. L. ezzel kapcsolatban a 21. sz. jegyzetben idézett *Szilágyi Dezső*-cikket.
33. *Zilahy Károly: Szabad sajtó.* = *Magyar Sajtó.* 1863. jan. 1.
34. *Zilahy Károly* levele *Kelemen Mór*hoz. 1863. jún. 1. OSZK Kézirattár.
35. *Függellen.* 1863. máj. 21. 115. sz. Vegyes hírek, *Hölgyfutár.* 1863. máj. 23. 61. sz., *Budapesti hírhang* stb.

36. *Az Ország Tükre*. 1863. jún. 20. 18. sz. Vegyes hírek. 216. l.
37. Zilahy Károly levele Kelemen Mórhoz. 1864. jan. 11. OSZK Kézirattár.
38. Zilahy Károly: *Petőfi Sándor életrajza*. Pest, 1864. 159 l.
39. Pálffy Móric gróf (1812—1897) 1861 őszétől 1865. júl. 18-ig Magyarország helytartója.
40. Zilahy Károly levele Kelemen Mórhoz. 1864. ápr. 24. OSZK Kézirattár.
41. L. a 11. sz. jegyzet.
42. Zilahy Károly levele Kelemen Mórhoz. 1864. ápr. 24. OSZK Kézirattár.
43. Szokolay István levele Kelemen Mórhoz. 1864. máj. 21. OSZK Kézirattár.
44. Rajkay Friebeisz István levele Kelemen Mórhoz. 1864. dec. 4. OSZK Kézirattár.
45. *Fővárosi Lapok*. 1865. márc. 14., 64. sz. Fővárosi Hírek.
46. Vö. Miklóssy János: *Vajda János ismeretlen évei*. = *Irod. tört. Közl.* 1969. 1. sz.
47. Németh G. Béla: *A Pesti Napló kezdeti szakasza*. = *Irod. tört. Közl.* 1960. 2. sz. 174—188. l.

Ein Stimmenwerber für Petőfi, ein Freund János Vajda's

J. MIKLÓSSY

Der Name des obersten Gerichtsrates, Mór Kelemen (1830—1905) ist in erster Linie als Verfasser juristischer Werke bekannt. Seine Rolle, die er in unserem literarischen Leben und Zeitungswesen gespielt hatte, wurde kaum zur Kenntnis genommen. Kelemen lernte Petőfi als Schüler in Kunszentmiklós kennen, wurde zu seinem begeisterten Anhänger und Stimmenwerber in Szabadszállás, als Petőfi zum Landtagsdeputierten gewählt werden sollte. Unter dem Pseudonym Kapucinusfi (Kapuzinerssohn) schrieb er im radikalen Blatt „Március Tizenötödike“ (Der fünfzehnte März) einen verbitterten Bericht über das Komplott gegen die Wahl Petőfis und im allgemeinen über die Mißbräuche bei den Wahlen.

Beim Aufkommen des Freiheitskampfes 1848—49 meldete er sich in die Nationalgarde; zur Zeit der Niederlage war er Leutnant der Honvéd-Armee. Nach dem Regierungsantritt des Absolutismus wurde er zu einer Gefängnisstrafe von einem halben Jahr verurteilt. Er war wegen der angeblichen Autorenschaft des revolutionären „Kossuth-Liedes“ angeklagt. Nach seiner Entlassung betätigte er sich lebhaft am Literatur- und Zeitungsleben der 50er Jahre, wurde Hilfsredakteur des schönliterarischen Modeblattes „Divatsarnok“ (Modehalle), schrieb Artikel und Erzählungen für verschiedene Zeitungen, belletristische Zeitschriften, periodische Hefte. Vom Jahre 1856 an war er bei der Budaer Statthalterei, seit 1861 bei der Wiener ungarischen Hofkanzlei als Beamte tätig und wurde als solcher zu einem maßgebenden Faktor der Literatur und Presse bis zum österreichisch-ungarischen Ausgleich im Jahre 1867.

Seine Stellung und seine Beziehungen benutzte er in erster Linie zur Unterstützung der bedrängten Schriftsteller und Journalisten, wie es von den an ihn gerichteten Bitt- und Dank-schriften bezeugt wird. Eine besonders intime Freundschaft verband ihn mit János Vajda, einem der bedeutendsten ungarischen Lyriker in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, und mit Károly Zilahy, dem aktivsten Mitglied der literarischen Opposition, die am Anfang der 60er Jahre gegen die Deák-freundlich engagierte Literatur auftrat. Kelemen war der Wiener Korrespondent der „Magyar Sajtó“ (Ungarische Presse), der kurzfristigen Zeitung Vajdas, die zugleich ein Organ der literarischen Opposition bildete. Als dann Vajda allgemein boykottiert wurde, weil er den radikalen bürgerlichen Fortschritt und deshalb ein österreichisch-ungarisches Abkommen forderte, eilte ihm Kelemen zur Hilfe und verschaffte ihm in Wien, in der Kanzlei eine Stellung. Ihre Korrespondenz bereichert mit vielen neuen Zügen das Porträt Vajdas.

Auch die Briefe Kelemens an seinen Vater sind vom Interesse. In diesen werden die geistigen Züge eines Denkers umrissen, der dem feudalen Liberalismus gegenüberstand und die Übergangszeit, sowie die Epoche des Vergleiches mit den Augen der bürgerlichen Intelligenz betrachtete und seinen Prinzipien, die er sich während der 1848—49er Revolution zu eigen machte, auch unter den für sie ungünstig gewordenen Verhältnissen, oft von Widersprüchen beladen, doch die Treue halten wollte.